

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Aubenas R. Cours d'histoire du droit privé. Aix-en-Provence; 1956, t. I. V.
2. Ibidem. T. I. P. 28.
3. Archives départementales des Bouches-du-Rhône, dépôt annexe d'Aix. — ADA.
4. Coulet N. Aix-en-Provence. Espace et relations d'une capitale. (milieu XIV — milieu XV siècle), Aix-en-Provence, 1988. V. 1. P. 38.
5. Ibidem. P. 45 ss.
6. ADA, 309E 151; f° 6, 185.
7. ADA, 309E 73, f° 292 v° ss.
8. Aubenas R. Cours... T. I. P. 4 ss.
9. ADA, 306E 115, 10.10.1440.
10. Aubenas R. Autour d'un contract d'apprentissage de notaire. — Annales de la Faculté de Droit d'Aix-en-Provence, № 49, Aix-en-Provence, 1957. P. 5—11.
11. ADA, 309E 131, f° 403.
12. ADA, 308E 132, f° 87.
13. ADA, 306E 110, f° 73 v°.

О. Б. ДЬОМІН

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА АНГЛІЇ ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ: ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ФРАНКО-АНГЛО-ГОЛЛАНДСЬКОГО СОЮЗУ

Історія зовнішньої політики Англії XVI—XVII ст. вивчена недостатньо. Особливо це стосується перших років правління короля Джеймса I (1603—1625). Між тим значний інтерес має питання створення англо-франко-голландського союзу, який зіграв визначну роль у міжнародних європейських відносинах початку XVII ст.

Відомо, що англо-французький антагонізм протягом кількох століть визначав стосунки двох країн. Та в 1570-х рр. відбулась зміна проіспанської орієнтації зовнішньої політики королеви Єлизавети на профранцузьку. Наслідки були такі значні, що ця подія в англійській літературі отримала назву «дипломатична революція»¹. Отож остання третина XVI ст. характеризувалась антиіспанською політикою Англії.

Смерть Єлизавети і вступ (3 квітня 1603 р.) на престол Джеймса I, відомого проіспанськими настроями, активізували французьку і голландську дипломатію. В травні до Лондону прибула голландська делегація з метою продовження договору, укладеного в 1598 р. Однак їх спіткала не-

вдача: Джеймс вбачав в них заколотників проти свого законного суверена². В червні 1603 р. з'явився екстраординарний посол короля Франції маркіз Роні (пізніше герцог Сюдлі). Завдання його полягало у вирішенні долі антиіспанського союзу. Діючи дуже наполегливо і в незвичній для дипломатичного етикету манері, він домогся поновлення франко-шотландського і франко-англійського союзів та утворення оборонного пакту. Передбачалась відправка французьких військ до Нідерландів і двох англійських ескадр для атаки на Індію та іспанське узбережжя. Проект угоди був офіційно затверджений в Парижі 19 липня та в Лондоні 19 серпня 1603 р.³

Англо-французький альянс виявився недовгим, його змінив англо-іспанський. Вже в першому своєму парламенті Джеймс I заявив, що англо-іспанська війна часів Єлизавети є особистою сваркою двох вінценосних осіб, яка закінчилась зі смертю королеви. Тому вже 3 липня 1603 р. була видана прокламація про повернення захоплених англійцями іспанських кораблів їх власникам. Ставлення до нового курсу зовнішньої політики в англійському суспільстві виявилось стриманим. Мались верстви населення, які бажали продовження війни з Іспанією. Їх погляди при дворі висловлював бувший член Таємної ради Єлизавети Уолтер Релі.

29 травня 1604 р. в Лондоні відкрились англо-іспанські переговори. Джеймса I представляв лорд Сесіль, Філіпа III — екстраординарний посол граф Вілла Медіана і депутати ерцгерцога Альберта, суверена Південних Нідерландів. Про обстановку переговорів свідчить факт введення якраз тоді системи іспанських пенсій для англійських сановників (наприклад, Сесіль отримував 1500 фунтів стерлінгів в рік)⁴. Найбільш спірними були два питання: англо-голландські відносини та права англійських купців як в самій Іспанії, так і в її європейських та заокеанських володіннях. Англійські уповноважені згодні з вимогою перестати надавати допомогу повсталим провінціям, але відмовились припинити торгівлю з Голландією та передати Іспанії міста, де знаходились англійські гарнізони як гарантія повернення позик. Делегати вирішили, що коли Генеральні Штати не прийдуть до угоди з ерцгерцогом Альбертом, Джеймс I може відмовитись від своїх зобов'язань стосовно Голландії. Відновлювались прямі англо-іспанські відносини, але питання торгівлі з Індіями залишилось невизначеним внаслідок розбіжностей. Представники Англії дали зобов'язання не допускати

будь-якої участі Голландії в іспано-англійській торгівлі. 28 серпня 1604 р. Джеймс I підписав договір про мир між Англією та Іспанією⁵. В зв'язку з договором, іспанці спробували схилити до миру Голландію пропозицією визнати ерцгерцога Альберта тільки як номінального суверена, але делегати Сполучених провінцій, що знаходились у Лондоні, відмовились⁶. Розрахунки Джеймса I на поступливість голландців внаслідок перебування англійських гарнізонів у Брилі і Фліссінгемі виявились помилковими. Таким чином, на початку XVII ст. в міжнародних відносинах відбулись суттєві зміни. Англо-іспанський договір 1604 р. означав крах Троїстого союзу, що сформувався в 1590-ті рр. Значення цього договору для Англії однозначно оцінити неможливо. Безумовно, англо-іспанські відносини потребували нормалізації, але вбачати в цьому прояв «пацифізму короля», як це робив Дж. Тревельян⁷ неправомірно. Досить чітко виражена антиголландська спрямованість договору не відповідала інтересам країни. І не дивно, що Джеймс I при всьому бажанні не міг повністю відмовитись від політики Єлизавети, а тим більш примусити англійців виконувати умови договору. Це показали події наступних років.

Король Франції Генріх IV після договору 1604 р. продовжував надавати поміч Північним Нідерландам. Не дивно, що основним принципом зовнішньої політики фактичного керівника республіки Сполучених провінцій Олденбарнефелта стала орієнтація на Францію. Проте Джеймс I обіцяв голландцям таємну допомогу, бо мир з Іспанією сприймався негативно⁸.

В умовах миру англійські купці намагались відродити торгівлю з Південними Нідерландами. Однак голландці, блокувавши гирло р. Шельди, затримували англійські кораблі. Англійці не залишались в боргу. Особливо гострий конфлікт спалахнув у травні 1605 р., коли іспанська ескадра з військом для Нідерландів зустрілась з голландцями. Частина кораблів іспанців була захоплена, інша зайшла в гавань Дувра, причому гармати фортеці відкрили вогонь по голландцям. Флот іспанців залишався в Англії до грудня, коли йому поталанило в темряві пройти в Дюнкерк і Гравелін⁹.

Військово-політична ситуація в Нідерландах на початку XVII ст. відкрила дорогу до мирних переговорів, пропозиції про що надходили з Брюсселя в 1606—1607 рр. В квітні 1607 р. відбулось підписання шестимісячного перемир'я та

почались переговори про заключення миру. Та в Голландії не було одностайної думки відносно умов договору. Олденбарнефелту та частині олігархії, які схилились до миру, протистояли зацікавлені в продовженні війни військові кола і деякі групи купців, зв'язаних із заморською торгівлею¹⁰.

Передумовою майбутніх переговорів Голландія висунула вимогу визнання її незалежності. В жовтні 1607 р. Філіп III, хоча із застереженнями, погодився з цим. В Гаазі вже зібрались представники ряду європейських монархій: Франції, Англії, Данії, німецьких протестанських князівств. Фактично, в Гаазі засідав один із перших загальноєвропейських конгресів нового часу. Діями французької делегації через посла Жаннена керував Генріх IV. Англію представляли Вінвуд і Спенсер, які отримували інструкції від лорда Сесіля, в той час вже маркіза Солсбері. Ціль Сесіля полягала в подальшому поглибленні європейського конфлікту за мінімальною участю в ньому Англії. Послам наказувалось, не виступаючи відверто противниками миру, підтримувати тих голландських політиків, котрі прагнули продовження війни. В делегації Сполучених провінцій найбільш впливовою фігурою являвся Олденбарнефелт¹¹.

Конференція відкрилась на початку лютого 1608 р., коли в Гаагу прибули делегати ерцгерцога, уповноважені діяти від імені короля Іспанії. Фактично ж, іспанську сторону представляв головнокомандуючий іспанською армією Південних Нідерландів генерал-фельцехмейстер Амброзій Спінола. Обговорювались питання надання незалежності Сполученим провінціям, свободи католицької релігії в цій країні та торгівлі голландців в Індіях. Найбільші розходження точок зору виявилось в останньому пункті¹². Лише в квітні делегації дійшли до взаємоприйнятої згоди, але в серпні стало відомо, що Філіп III наполягає на повному усуненні голландців від іспанської торгівлі та на терпимості до католицької релігії в Сполучених провінціях як необхідних умовах визнання їх незалежності. Це означало, по меншій мірі, перерву в роботі конференції.

В цей вирішальний момент всупереч принцу Моріцію Оранському та зеландцям, французький і англійський послі виступили посередниками, відкривши в лютому 1609 р. конференцію в Антверпені з делегатами ерцгерцога Альберта. Як і раніше, головною перепоною до згоди стало питання колоніальної торгівлі. Кінцевий варіант домовленості передбачав надання Голландії в іспанських володіннях тих

же прав торгівлі, що і її союзникам. Поза цими кордонами, тобто в Індіях вимагався дозвіл короля Іспанії. В районах, не зайнятих іспанцями, досить було рішення тубільців, а королівська адміністрація не повинна перешкоджати цій торгівлі. Визнавались незалежність Сполучених провінцій, право голландців збирати мито з суден, що пливли по р. Шельді до Антверпена, обмеження католицької релігії на їх території, здійснювалось невелике корегування кордонів в Брабанті і Фландрії. 9 квітня представники Сполучених провінцій зустрілись в Антверпені з учасниками конференції і підписали вироблену ними угоду. Особливу наполегливість та значну поступливість виявили фламандські депутати, бо заключення договору стало великим успіхом насамперед для ерцгерцога Альберта: не виключалась можливість, що Південні Нідерланди опиняться між двома вогнями¹³. Проте англійці сумнівались, чи буде ця угода ратифікована в Іспанії. Та через три місяці надійшло повідомлення, що король 7 липня 1609 р. підписав договір¹⁴.

Перебіг подій показав, що під час цих переговорів змінилась позиція Англії — від прихованого неприйняття миру до активної підтримки виробленої угоди. Як вбачається, це пов'язано з оформленням якраз тоді нового франко-англо-голландського союзу. Ще влітку 1607 р. під час перерви в переговорах, Англія і Франція дали згоду Сполученим провінціям стати гарантами її майбутнього миру з Іспанією. Оборонний союз Голландія і Франція уклали 23 січня 1608 р. Король Франції і Генеральні Штати зобов'язувались на випадок порушення миру надіслати експедиційні сили для спільних дій. Подібний договір підписали 26 червня 1608 р. Англія та Голландія¹⁵.

Після успішного завершення конференції в Антверпені представники Англії, Голландії та Франції оформили 17 червня 1609 р. спільний договір про гарантії, який базувався на угодах попереднього року¹⁶. В ньому конкретизувались ситуації, які могли привести до спільних воєнних дій проти Іспанії: перешкоди іспанців чи фламандців безпосередньо голландській торгівлі в Індіях або розгортання іспанцями воєнних акцій проти країн «Нового світу», які надали голландцям право торгівлі.

В сучасній історіографії висловлюється точка зору, нібито Англія приєдналась до договору про гарантії, виходячи виключно з побоювання, що відмова примусить Голландію шукати союзника у Парижі¹⁷. Та як вже було показано, та-

кий підхід відповідав політиці лорда Сесіля — зіштовхнути між собою Францію та Іспанію, проте від такої політики він же і відійшов у 1607 р. Справа в іншому. Договір про гарантії надавав союзникам дуже широкі можливості для вторгнення в колоніальні володіння Іспанії під будь-яким, навіть дуже незначним приводом. Для англійців питання колонізації нових земель і колоніальної торгівлі мало не менше значення, ніж для голландців. Навіть Джеймс I, при всьому своєму особистому небажанні конфліктувати з Іспанією, видав патент для колонізації Північної Америки ще в 1606 р. Тому є всі підстави вважати, що якраз зацікавленість англійського суспільства в колоніальному питанні стала основою приєднання Англії до франко-голландського альянсу.

ПРИМІТКИ:

1. Демин О. Б. Из предыстории становления внешней политики Англии нового времени//Проблемы новой и новейшей истории. М., 1979. С. 182—195.
2. Gardiner S. R. History of England from the accession of James I to the outbreak of the civil war, 1603—1642. V. 1/London, 1893. P. 103—105; Tex J. den. Aldenbarnevelt. V. 1. Cambridge, 1973. P. 326—328.
3. Dumont J. et Rousset de Missy J. Corps universel diplomatique du droit des gens, contenant un recueil des traites d'alliance de paix, de treve, de neutralite. T. V. Pt. II. Amsterdam, 1728. P. 30—31.
4. Carter C. H. Gondomar: ambassador to James I//Historical Journal. 1964. V. 7. № 2. P. 194—195.
5. A general collection of treaties, manifestes, contractes of marriage, renunciations and other public papers, from the years 1495 to the years 1712. 2-nd. ed. V. 2. London, 1732. P. 131—146.
6. Carter T. H. The Secret Diplomacy of the Habsburgs. 1598—1625. New York, 1964. P. 13.
7. Тревельян Дж. М. Социальная история Англии. М., 1959. С. 232.
8. Gardiner S. R. Op. cit. P. 217—219; Carter C. H. The Secret Diplomacy... P. 60; Tex J. den. Op. cit. V. 1. P. 341, 344—345; Howat G. Stuart and Cromwellian foreign policy. London, 1974. P. 15.
9. Calendar of State Papers, Domestic series, Edward IV, Mary, Elizabeth, 1547—1610. V. 6. P. 185; Gardiner S. R. Op. cit. P. 218—219, 342—344.
10. Geyl P. The Revolt of the Netherlands. London, 1932. P. 250—254; Tex J. den. Op. cit. V. 1. P. 359—422.
11. The Low Countries in the Early Modern Times. New York. 1972. P. 109—112; Gardiner S. R. Op. cit. V. 2. P. 22; Бушмакин М. Д. Международная обстановка в Европе к началу XVII века и основные тенденции внешней политики Франции после заключения Вервенского мира//Ученые записки Казанского педагогического института. 1956. Вып. 11. С. 135—138.
12. Calendar of State Papers... P. 411.
13. Steinberg S. H. The «Thirty Years' war» and the conflict for Euro-

pean Hegemony, 1600—1660. London, 1966. P. 10; Parker G. Europe in Crisis, 1598—1648. Brighton, 1980. P. 132.

14. Calendar of State Papers... P. 505; Dumont J. et Rousset de Missy J. Op. cit. Pt. 2. P. 99—102.

15. Dumont J. et Rousset de Missy J. Op. cit. Pt. 2. P. 89—91, 94—95.

16. Ibid. P. 110; Calendar of State Papers and Manuscripts relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venis and in other libraris of Northern Italy. V. 11. London, 1898. P. 96—102, 260.

17. Howar G. Op. cit. P. 57.

И. В. НЕМЧЕНКО

ИДЕЯ «СМЕШАННОЙ МОНАРХИИ» В РОЯЛИСТСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ АНГЛИИ 40-х гг. XVII века

Политические идеи английских роялистов, в отличие от идеологии «левого» крыла Английской революции, мало изучены в зарубежной историографии и почти не привлекали внимания отечественных исследователей. Подобный дисбаланс характеризует и состояние источниковой базы. Если, к примеру, публицистика и программные документы левеллеров широко представлены в современных западных изданиях, то большинство произведений сторонников королевской прерогативы не переиздавалось с XVII века. Таким образом, об одной из сторон в грандиозном общественном конфликте середины столетия мы знаем гораздо больше, чем о другой, во всяком случае, с точки зрения идеологической.

В полной мере сказанное относится к представлениям сторон друг о друге и в связи с этим — о политическом строе Англии. Так, широко известно, что Парламент и его лидеры в начале 40-х годов последовательно выступают за ограничение королевских полномочий, но не подвергают сомнению сами основы монархии в ее «смешанном» английском варианте. Знаменитое высказывание лорда Манчестера в споре с Кромвелем (ноябрь 1644): «Если мы разобьем короля 99 раз, он все же останется королем...»¹ — красноречиво свидетельствует о настроениях в лагере Парламента. Да и сам Кромвель, создатель армии «новой модели» и глава партии индепендентов, вплоть до 1648 года выступает за сохранение монархии в Англии.

Как виделось политическое устройство страны роялистам? К. Вестон и Дж. Гринберг, авторы одного из немногих исследований по теме обращают внимание на документ, стоящий несколько особняком среди других памятников роялист-

ской политической мысли;— ответ Карла I на представленные ему парламентом 19 предложений (июнь 1642 г.). В нем король, с точки зрения американских исследовательниц, идет на уступки своим противникам, признавая равное партнерство в деле издания законов между монархом и палатами Парламента. «В этом королевстве,— говорится в документе,— законы издаются совместно королем, палатой лордов и палатой общин, избранной народом...»². Впрочем, далее присутствуют упоминание о божественном происхождении королевской власти.

В последующих роялистских трактатах и публицистике примат короля в его отношениях с палатами Парламента выражен более четко, однако нигде, за исключением работ Роберта Филмера — очень своеобразного «правого» мыслителя, мы не встретим отрицания важной роли Парламента в законодательной деятельности. Так, Джон Спелмен, сын знаменитого историка Генри Спелмена и горячий приверженец Карла, комментируя ответ короля на 19 предложений, подчеркивает, что высшая законодательная власть в Англии принадлежит королю, но законы, согласно которым он правит, «не могут издаваться иначе, как с согласия палаты лордов и палаты общин, избранной народом...»³. Другой решительный сторонник королевской прерогативы епископ Джон Брэмхолл в своем пространном политическом трактате утверждает, что хотя, король стоит выше земных законов, он, согласно закону божественному, должен их соблюдать. Законы же издаются при участии Парламента. «Когда король и Парламент едины, это сулит счастливые дни для подданного, а когда они разделены, это грозит разрушением и распадом всему королевству»⁴.

От взгляда исследователей не укрылась некоторая непоследовательность в идеологии английских роялистов, а также однообразие их оценок статуса короля и его отношения к Парламенту. Последнее обстоятельство Дж. Малкольм объясняет весьма прозаически: Карл I осуществлял жесткую цензуру всех материалов, печатавшихся королевской типографией⁵. Достигаемое таким образом «идейное единство» приводило, по мнению автора, к низкой эффективности роялистской пропаганды, она не доходила до сердец читателей из парламентского лагеря, т. е. не выполняла своей главной задачи.

Однако, если даже признать справедливым утверждение Дж. У. Аллена об общем невысоком политико-философском

уровне роялистских произведений 40-х годов⁶, нельзя отрицать другое: именно из рядов роялистов вышел крупнейший английский историк — Эдуард Гайд, граф Кларендон. Непосредственный участник событий 40-х годов, Кларендон не только подробно описал их в своей «Истории мятежа и гражданских войн в Англии», но попытался вскрыть их причины, найти источник, из которого хлынули «горькие воды, которые мы теперь вкушаем»⁷.

Эдуард Гайд — юрист, выпускник Оксфордского университета, член палаты общин с ноября 1640 года, уже в 1641 году принимает сторону короля в его углубляющемся конфликте с Парламентом. Он следует за королем в Йорк, затем в Оксфорд, участвует в подготовке документов, выполняет ответственные поручения монарха. В 1646 году Карл заказывает ему написать историю мятежа. Кларендон начал свой труд в Англии, а завершил много лет спустя, пережив Реставрацию и второе изгнание на континент, в Руане. Там он и умер в 1674 году. Издана «История» была лишь в 1704 году при королеве Анне, приходившейся внучкой историку. (В период Реставрации Кларендон, получивший от Карла I графский титул, в течение семи лет был канцлером Англии, и его дочь была выдана замуж за наследника престола, будущего Якова II)⁸.

Разумеется, труд Кларендона по жанру отличен от упоминаемых выше работ роялистских авторов, излагавших свои взгляды в традиционных формах политического трактата или памфлета. Однако, вопросы политического устройства Англии, интересующая нас проблема взаимоотношений короля и Парламента в полной мере присутствуют в его «Истории мятежа и гражданских войн в Англии».

Обращаясь к истокам гражданских войн, этого бедствия, постигшего Англию, Кларендон ищет их «естественные причины». Не «гнев божий», а, в первую очередь, честолюбие и гордыня, глупость и злонамеренность, слабость и непоследовательность, наконец, непонимание и ошибки отдельных людей привели к столь плачевным результатам⁹. Кларендон в начале своей работы обещает, что будет объективно освещать недостатки обеих сторон. В самом деле, он не щадит приближенных Карла I, дававших ему дурные советы, отмечает эгоизм герцога Бэкингема и лорда Вестона, несправедливость и ограниченность Лода и т. д.¹⁰. Сам король — монарх восхитительной добродетели, кротости и милосердия — виноват разве лишь в том, что по скромности своей натуры

чрезмерно — больше, чем себе — доверял недалёковидным и корыстолюбивым советникам.

Кларендон далек от мысли о невзгодах и тяготах граждан как о причине антикоролевской оппозиции и гражданских войн. Наоборот, Англия наслаждалась «величайшим покоем и полнейшим счастьем»¹¹, в то время как другие народы Европы переживали бури внутренних или внешних войн. Ее колониальные владения увеличивались с каждым днем, флот господствовал на море, многочисленные торговые суда доставляли товары со всего мира. Страной управлял монарх величайшего милосердия и справедливости, исполненный заботы о подданных.

Всего этого, однако, оказалось недостаточно для счастья: большинство людей проявляло «непонимание», а остальные — «странную извращенность понимания». Не считая заслугой короны рост доходов и изобилие, люди противились самым незначительным налогам как проявлению тирании. Более всего их волновали нарушения закона¹².

Главной и, по сути, единственной причиной гражданских войн Кларендон считает роспуск королем трех парламентов, предшествовавших Долгому, называя это шагом «неразумным, неумелым и опрометчивым»¹³, настроившим двор и страну друг против друга. Двор стал судить о стране по настроениям, дерзости и честолюбию отдельных членов Парламента, а страна судила о чести, справедливости и благочестии двора по его отношению к Парламенту.

Кларендон полагает, что для роспуска Парламентов не было никаких оснований. Хотя нельзя отрицать, что в Парламенте было произнесено несколько раздраженных речей, не соответствующих достоинству места и несовместимых с уважением к королю, все решения палат были исполнены должной мудрости и справедливости¹⁴.

«Грубый и немилосердный» разгон Парламентов имел плохие последствия. У многих, — отмечает Кларендон, — создалось впечатление, что власть Парламента почти неограниченна, так как суверенный монарх был вынужден прибегнуть к такому крайнему средству, как роспуск. Некоторые добрые люди начали прислушиваться к шепоткам тех, кто ратовал за перемену формы правления как церковной, так и государственной. Начали издаваться внепарламентские законы и вводиться новые налоги, в результате которых казна получила огромные средства¹⁵.

Значительное внимание Кларендон уделяет «корабельным

деньгам». Не сам по себе налог вызвал широкое недовольство в стране; народ был возмущен незаконным способом его введения. «Корабельные деньги» следовало провести, как обычно, через Парламент и тем самым избежать негативных социальных последствий.

Кларендон нажил себе немало недоброжелателей среди роялистов, критикуя пороки и слабости королевского окружения. В то же время нельзя не заметить того, что сближало историка с авторами роялистских политических работ, людьми, которые, как правило, входили в состав этого окружения. Бесспорно, преданность монархии, но, заметим, монархии английской, которая на протяжении столетий подразумевала существование Парламента как неотъемлемой части «политического тела». Традиция «смешанной» монархии была так сильна в Англии, что в 40-х годах XVII века сложилась, казалось бы, парадоксальная ситуация: король и Парламент воевали друг с другом, но каждый — за правление короля в Парламенте.

Разумеется, это лишь кажущаяся парадоксальность. Предметом конфронтации была, прежде всего, королевская прерогатива, т. е. ряд полномочий короны, ставящих ее вне и над Парламентом¹⁶. Реально другое: многовековое сосуществование монаршей власти и представительного органа, укоренившееся в сознании людей самых различных политических направлений, надолго определило политическую структуру Англии, выбравшейся из революционных бурь середины XVII столетия.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Английская буржуазная революция XVII века. // Под ред. Е. А. Косминского и Я. А. Левицкого. Т. 1. М., 1954. С. 184.
2. Weston C. C., Greenberg G. K. Subjects and Sovereigns. The Grand Controversy over Legal Sivereignty in Stuart England. Cambridge, 1981. P. 36.
3. Spelman J. A View a Printed Book Intitled Observations Upon His Majesties Late Answers and Expresses. Oxford, 1643.
4. Bramhall J. The Serpent-Salve; or a Remedy for the biting of an Asp (1642)//The Wirks. Oxford, 1844. V. III. P. 297.
5. Malcolm J. L. Caesar's Due, Layalty and King Charles 1642—1646. L., 1983.
6. Allen J. W. English Political Thought 1603—1660. Vol. I. L., 1938. P. 482—483.
7. The History of the Rebellion and Civil Wars in England, Begin in the year 1641 by Edward, Earl of Clarendon. Re-edited by W. Dunn Macray, in six volumes, Oxford, 1888. V. 1. P. 5.
8. Ibid. A New Intriduction by H. Trevor-Roper. P. VIII.

9. History. P. 1, 5.
10. Ibid. P. 8.
11. Ibid. P. 93.
12. Ibid. P. 96.
13. Ibid. P. 7.
14. Ibid. P. 5—6.
15. Ibid. P. 84—85.
16. Oakley F. Jacobean Political Theology: the Absolute and Ordinary Powers of the King. // Journal of the History of Ideas. V. XXIX. № 3. 1968. P. 323.

П. Н. ТОЦКИЙ

ПРОБЛЕМА СТАТУСА ПОДДАННОГО: КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИДЕЙ ОФИЦИАЛЬНОГО ГАЛЛИКАНИЗМА XVII—XVIII вв.

Начавшаяся в 1789 г. во Франции революция, разрушая феодальный общественный строй и подрывая основы (светские и церковные) абсолютистской монархии, одновременно расчищала почву для создания нового, правового государства.

Основные принципы этого государства — признание гражданских прав, суверенитет нации и разделение властей — были разработаны, как известно, в политических теориях французского Просвещения, а соответствующие им правовые институты были воплощены в жизнь уже на базе фундаментальных политико-юридических актов революции, принятых Конституантой — Декларации прав человека и гражданина 1789 г. и конституции 1791 г.

Положенные в основу этих документов конституционные принципы правового государства в корне меняли идеологические и политико-правовые основы государственного устройства Франции, решительно порывая с церковной традицией и догматикой, лежавшей в основе официального галликанизма — идеологии французского абсолютистского государства.

На базе родившегося в эпоху Просвещения юридического мировоззрения и произошел тот идеологический переворот в мировоззрении французов, когда они осознали, что они уже не подданные, но граждане. Эта переоценка идеологических ценностей, окончателно свершившаяся в годы Революции, закрепила в системе французского конституционализма принцип суверенитета личности или, выражаясь иначе, гражданских прав индивида.

Следует отметить, что как это не парадоксально на пер-